

PRIJEDLOZI ZA IZRAŽAVANJE SREDSTVA IZMEĐU NORME I UPOTREBE

kroz, pomoću, posredstvom, preko, putem, s pomoću, uz pomoć

Ivana Matas Ivanković

Sama riječ *sredstvo* ima više značenja. Može označivati 'kakvo oruđe, napravu ili stroj kojim se što može napraviti' (*prijevozno sredstvo*), u prenesenom smislu 'postupak kojim se što postiže' (*Upotrijebit ćemo sva sredstva da dođemo do cilja.*), zatim 'ljekoviti pripravak' (*sredstvo za spavanje*), a kada se upotrijebi u množini, označuje 'materijalna dobra i novac' (*ostati bez sredstava za život*).

Sredstvo se u rečenici izražava raznim sintaktičkim oblicima i sklopovima. Mjesto im u najvećem broju primjera otvara predikat pa je po sintaktičkoj ulozi riječ o priložnoj oznaci. U gramatičkim priručnicima pri nabranjanju priložnih oznaka priložna oznaka sredstva uglavnom se ne izdvaja kao posebna,¹ no napominje se i da podjela po sadržaju nije toliko bitna za sintaktički opis,² pa se u tome smislu ni postojeće podjele ne trebaju shvatiti kao konačne. No semantika sredstva u sintaktičkom opisu ipak nije izostavljena pa se primjerice u opisu padeža kao glavno značenje instrumentala navodi upravo sredstvo.

Sredstvom se zapravo precizira način vršenja radnje.³ O načinu je pisano u našoj literaturi, a posvećen mu je i zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole.⁴ No svugdje je sredstvo samo rubno spomenuto, iako ono nudi bogatu građu

¹ Usp. „Prema sadržaju dijele se adverbne oznake na razne vrste. Razlikuju se tako priložna oznaka *mjesta, vremena i načina* prema onome što se njima označuje. Tanjim se razlučivanjem dobivaju još priložna oznaka *dopuštanja, mjere, ograničenja, obzira, popratnih okolnosti, pogodbe, razloga, uzroka, svrhe, stupnja, položaja, smjera*.“ (Katičić, 1991.: 77.); „Adverbne se oznake po sadržaju prepoznaju u prvom redu kao oznake **vremena, mjesta i načina**, a potom i kao oznake **uzroka, razloga, svrhe, položaja, smjera, dopuštanja, mjere, obzira, ograničenja, popratnih okolnosti** i druge.“ (Barić i dr., 1997.: 429.); zatim „Priložne se oznake vežu za predikat i pokazuju najčešće *mjesto, vrijeme i način* vršenja, uz ostale rjeđe oznake – *mjere, cijene, količine, okolnosti i uzroka* itd.“ (Raguž, 1997.: 336.)

² Usp. „Ta se dioba zasniva na razlučivanju sadržaja i nema nikakve važnosti za samo rečenično ustrojstvo.“ (Katičić, 1991.: 78.); „To razvrstavanje adverbni oznaka temelji se na razlučivanju njihova sadržaja i ni po čemu bitnom ne utječe na gramatički determinirane sintaktičke odnose u rečeničnom ustrojstvu.“ (Barić i dr., 1997.: 429.)

³ „Ima znatan broj glagolskih dodataka koji bi se mogli svrstati među priložne oznake načina, ali preciznije određivanje njihove službe pokazuje da su to ipak posebne priložne oznake. To su oznake sredstva, društva, količine, posljedice, pogodbe, dopuštanja i izuzimanja.“ (Težak–Babić, 1992.: 205.)

⁴ Način u jeziku/Književnost i kultura pedesetih, Zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole, Zagreb, 2008.

koja se po svojim obilježjima izdvaja⁵ i potrebno ju je posebno opisati. Sredstvo se u jeziku može izraziti jednom riječju ili spojem više riječi.

Kao što je već spomenuto, sredstvo je glavno značenje instrumentala. Imenicom u instrumentalu označen je predmet koji služi za to da se njime ili uz njegovu pomoć obavi kakva radnja: putovati vlakom, mahati krilima, pisati olovkom.

„Kad se morfološki ne popriložuju, sintaksički popriloženi instrumentalni padežni izrazi uglavnom se odlikuju time što je njihovo načinsko značenje usložnjeno komponentama drugih značenja (najčešće značenje sredstva, uzroka ili posrednika), a uglavnom su u odnosu na konkurentne jedinice i obilježeni. Npr.: a. način/sredstvo: *Kupili su ga obećanjima*. b. način/uzrok: *Ubijen je greškom*. c. način/posrednik: *Zaposlio se vezom*. (usp.: *Zaposlio se preko veze*).“ (Palić, 2008.: 19.)

Osim jednom riječju taj se sadržaj može izraziti i prijedložno-padežnim izrazom u čiji sastav ulaze mnogi prijedlozi:

iz (pucati iz topa), kroz (steći kroz rad), na (pas na dugu lancu, izreći na hrvatskom jeziku), o (putovati o svom trošku), po (dozivati po imenu, zaključivati po sebi), pomoću (popeti se pomoću užeta), preko (nabaviti preko poduzeća, zaposliti se preko veze), s(a) (s dvije olovke), u (govoriti u metaforama), uz⁶ (svirati uz tamburu), uz pomoć (disati uz pomoć aparata) (usp. Pranjkić, 2001.: 26. – 27.).

Tom se popisu trebaju pridružiti još i u upotrebi učestali prijedlozi *posredstvom* (*posredstvom banke*) i *putem* (*putem telefona*).

Budući da su pisanje ovog rada potaknule normativne preporuke po našim priručnicima koje se obično nalaze uz prijedloge *kroz*, *pomoću*, *posredstvom*, *preko*, *putem*, *s pomoću*, u ovom su radu opisani ti prijedlozi, a dodan im je i prijedložni izraz *uz pomoć* jer je i taj spoj prijedloga i imenice svojom čestom upotrebom dobio novu, prijedložnu ulogu. Osim *kroz* i *preko* svi su ostali prijedlozi proizvedeni – nastali su od imenice kojoj se primarno značenje još uvijek osjeća i u prijedložnoj upotrebi. U ovom radu nisu opisani *iz*, *na*, *o*, *po*, *s*, redom neproizvedeni (primarni) prijedlozi koji su kao i svi primarni prijedlozi česti u upotrebi te stoga bogati i drugim značenjima. Zanimljivo bi bilo proučiti kako se njihovo primarno značenje ogleda u značenju sredstva te postoji li razlika u odnosu na prvu navedenu skupinu prijedloga kod kojih je značenje sredstva jedno od osnovnih, ako ne i jedino značenje.

Analiza građe⁷ pokazuje da se imenice koje dolaze uz prijedloge *kroz*, *pomoću*, *posredstvom*, *preko*, *putem*, *s pomoću*, *uz pomoć* po značenju mogu podijeliti u više skupina:

⁵ „Zbog toga se u našim gramatikama pod način, u manjoj ili većoj mjeri, podvodi niz drugih kategorija: sredstvo, količina, intenzitet, popratna okolnost..., pa čak i takve kao što su: uzrok, posljedica, dopuštanje i dr.“ (Palić, 2008.: 15.)

⁶ S imenicom koja znači kakvo glazbalo.

⁷ Svi primjeri u ovom radu preuzeti su iz Hrvatske jezične riznice Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje dostupne na internetskoj adresi: <http://riznica.ihj.hr/>

1. imenice koje označuju osobu (*ustati s pomoću šogorice, općiti preko svojih dostojanstvenika*)
 2. imenice koje označuju kakvu tvrtku ili organizaciju u širem smislu, to može biti i ime države, jer se pod time podrazumijeva političko-pravna, međunarodno priznata upravna organizacija s različitim oblicima vladavine i uređenja (*upoznati posredstvom županijskih tijela, riješiti kroz zavod za planiranje, uspostaviti vlast uz pomoć vojske, zaustaviti agresiju uz pomoć Hrvatske*)
 3. imenice koje označuju medije, odnosno sredstvo i način prenošenja podataka i sporazumijevanja među ljudima (*promidžba putem interneta, saznati putem novina, razglasiti kroz sve češke novine, dogovarati putem šifriranih poruka na internetu*)
 4. imenice koje označuju što konkretno, opipljivo (*metoda liječenja s pomoću igala, močiti pomoću guščjeg pera, slijepiti pomoću bjelanjka*); ovdje se mogu ubrojiti i imenice koje imaju prostorno značenje (*uspraviti se pomoću zida, uvoziti preko pločanske luke*) te bi se moglo reći i da cijeli prijedložno-padežni izraz ima prostorno značenje, no prostor označen imenicom ujedno je i posrednik koji pomaže ostvarenje radnje. Posrednička uloga jasno je vidljiva kada se usporede primjeri *uspraviti se pokraj zida* i *uspraviti se pomoću zida*, gdje *pokraj zida* precizira da se radnja odvija u blizini zida, a *s pomoću zida* da zid sudjeluje u radnji, odnosno pomaže da se ona ostvari.
 5. imenice koje označuju riječ u širem i prenesenom smislu, što uključuje i pisanu riječ i znanje koje se riječju prenosi (*osvajati duše posredstvom mitova, pobijati pomoću citata iz Mojsijevih knjiga, izražavati se putem metafora*)
 6. imenice koje označuju aktivnost koju tko svjesno provodi ili do koje spontano dolazi (*zapljusnuti preko informatizacije i dominacije, pokušati osvojiti vlast preko što jačega međusobnoga povezivanja, utjecati preko povećavanja globalnog zatopljenja i rasta razine mora*)
 7. imenice koje označuju kakav sustav – skup propisa, načela, postupaka kojima se što uređuje ili ostvaruje (*plaćati preko bankovnih računa, ukloniti putem zakonskih rješenja*)
 8. ostalo – ovdje se ubrajaju riječi koje se mogu povezati u još manje značenjske podskupine, ali je njihov broj malen, kao primjerice imenice koje označuju kakvo svojstvo, obilježje (*izražavati svemirske daljine pomoću brzine vlaka, projicirati pomoću inteligencije*) ili osjećaj (*izgrađivati se putem osamljenosti, upravljati ljudima s pomoću straha*) te one riječi kojima je teško pronaći neko zajedničko obilježje (*skočiti pomoću svojih zadnjih, grozničavih istrošenih sila, proslaviti posredstvom glazbe, podarivati posredstvom novoga saveza u Isusu Kristu...*).
- Navedenu podjelu ne treba shvatiti kao konačnu i jedinu moguću jer uvijek postoji mogućnost drugačije interpretacije. U primjeru: *Dodao je da je nakon »čišćenja dugova« moguća privatizacija te tvrtke uz pomoć stranog strateškog ulagača.* stra-

teški ulagač može biti i osoba i tvrtka. Telefon se u primjeru: *Non-stop joj je prijetio i maltretirao preko telefona, uključujući i večer kada nas je napao.* može shvatiti i kao konkretan predmet i kao sredstvo sporazumijevanja među ljudima. Još je teže nedvosmisleno odrediti ovaj primjer, u kojemu se telefon može shvatiti i kao predmet, i kao medij, ali i kao organizacija: *Dosad je putem Telefona obavljeno više od 40.000 razgovora – 80 posto savjetodavnih i 20 posto informativnih.* Pravo je značenje vidljivo tek iz širega konteksta koji mu prethodi: *Miljković je na prezentaciji knjige dala i kratki presjek povijesti Telefona za psihološku pomoć. Telefon je udruga psihologa, članova Hrvatskog psihološkog društva, posebno educiranih za savjetodavno-terapijski rad.*

Kroz

Prijedlog *kroz* uza se vezuje imensku riječ u akuzativu i najčešće označuje prostor – pri čemu se objekt lokalizacije kreće ili nalazi u granicama lokalizatora, prolazi unutrašnjim dijelom s jednoga na drugi kraj lokalizatora (*proći kroz šumu, skočiti kroz prozor i pobjeći*). *Kroz* s akuzativom može označivati i vrijeme tijekom kojega se odvija radnja (*Dvor je tako kroz godine i godine ostao prazan i zapušten.*), način (*promucati kroz strah*) ili okolnost (*Kroz maglu i sumrak trči tako Regoč...*). U posebnu se skupinu mogu izdvojiti primjeri u kojima *kroz* s akuzativom označuje sredstvo. Primarno značenje tog prijedloga ogleda se i u značenju sredstva – radnja se ostvaruje prolaskom lokalizatorom. Lokalizator, odnosno sredstvo, posrednik je između početne i krajnje točke aktivnosti, čime se upućuje na čvrstu isprepletenost predikatne radnje i sredstva koje omogućuje radnju.

Iako rječnici hrvatskog jezika (Šonje, Anić, Enciklopedijski rječnik) uz natuknicu *kroz* nemaju normativne upute, ali ni ne izdvajaju to značenje, normativni savjetnici u izražavanju sredstva prijedlogom *kroz* iznose ograničenja. Po Brabecu *kroz* nije dobro uz riječi za osobe i ustanove ni umjesto instrumentala. Umjesto toga predlaže *preko*, jer je, iako su oba upotrijebljena u prenesenom značenju i nema velike razlike, *kroz* inovacija (usp. Brabec, 1982.: 104.). Po Jonkeu *kroz* nije dobro za izricanje sredstva, oruđa i uzroka. Predlaže *preko* (usp. Jonke, 1956.: 392.), a prema Pavešićevu savjetniku

„Ne valja ga upotrebljavati ni za oznaku sredstva; ne valja npr. 'Slike kroz koje izražavam svoja osjećanja', nego treba 'Slike kojima izražavam...'“ (Pavešić, 1971.: 130.)

U skladu je s tim i savjet u Govorimo hrvatski:

„Upotreba prijedloga *kroz* + akuzativ u istoj ulozi pogriješna je, jer je suprotna osnovnome značenju prijedloga *kroz*, a njome se ne kazuje ništa što se nije kazivalo prijedlogom *preko*. Ovjereno je dakle: To smo postigli *preko* ministarstva/veze, a ne *kroz* ministarstvo/vezu.“ (1997.: 368.)

S navedenim se argumentom teško složiti jer se i u takvoj upotrebi ipak ogleda primarno značenje prijedloga *kroz* – prolaskom kroz sredstvo, istodobno sa sredstvom

i zahvaljujući njemu ostvaruje se i radnja. Hrvatski jezični savjetnik *kroz* smatra nenormativnim kada se njime označuje apstraktno sredstvo:

„Kao oznaka apstraktnog sredstva ne upotrebljava se prijedlog *kroz* nego imenica u instrumentalu: **kroz modernizaciju školstva* → *modernizacijom školstva*, **pjesma kroz koju iskazujem ljubav* → *pjesma kojom iskazujem ljubav*.“ (Barić i dr., 1999.: 183.)

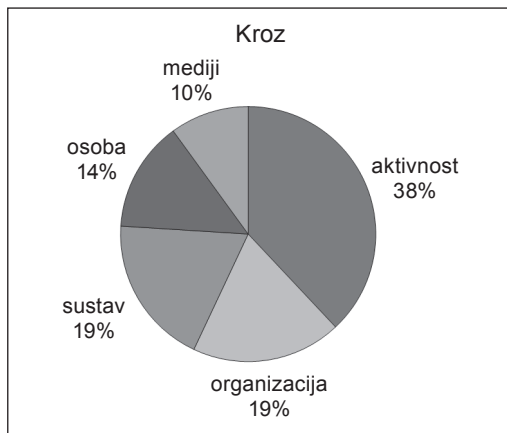
Pranjković označuje da „je takva poraba rijetka, ponešto arhaična i normativno nepreporučljiva.“ (Pranjković, 2001.: 26.)

Hrvatski jezični savjetnik (dalje u tekstu: Savjetnik) dopušta jedino upotrebu kada *kroz* označuje popratnu radnju ili način vršenja radnje, a tako i Pavešić, iako je i sredstvo jedna od oznaka načina te je ponekad teško povući granicu između načina vršenja radnje i sredstva koje je omogućuje (*U HRS-u kažu da se zakidanje radnika odvija kroz tzv. »dvostruke šihterice« – odnosno dvostruko vođenje satnice.*; Vjesnik online).

Primjeri pokazuju da sredstvo koje omogućuje radnju može biti aktivnost, sustav, organizacija, osoba ili to mogu biti mediji, a njihova distribucija prikazana je na Slici 1.:

Film u sedam minuta kroz improvizirani intervju dramaturški spretno plasira osobni stav o kreativnosti i problemima »stvarnih umjetnika«; Projekt kreditiranja komercijalizacije inovacija pokrenut je po modelu multiplikacije proračunskih sredstava, a cilj mu je kroz suradnju gospodarstva i znanosti dovesti na tržište inovacije...; Tim ugovorom, uređenje šetnice trebalo je biti obavljeno kroz naplatu komunalne naknade za objekte koje Novogradnja gradi u Zaprešiću...; On drži da bi se projekt trebao institucionalno riješiti kroz zavod za planiranje kakav je nekad davno postojao, a taj bi zavod bio most s Vladom. (Vjesnik online); Kroz sve moje znance i prijatelje prijeti mi, da će me poslati u nebo. (Josip Kosor, Požar strasti); Pa zašto je onaj stari magarac kroz sve češke novine razglasio tu radnju! (Vjenceslav Novak, Dva svijeta)

Slika 1. Distribucija imenica s obzirom na značenje uz prijedlog *kroz*

Najveći je broj primjera iz novina što pokazuje da se upotreba prijedloga *kroz* sa značenjem sredstva nije toliko proširila u drugim stilovima.

Preko

I prijedlog *preko* ima više značenja. S imenskom riječju u genitivu najčešće ima prostorno značenje – objekt lokalizacije prelazi lokalizator, ili tako da pokriva dio lokalizatora, pri čemu se objekt lokalizacije i lokalizator međusobno dodiruju (*lupiti preko nosa, prebačen preko stolova i naslonjača*), ili objekt prolazi iznad lokalizatora, a objekt se lokalizacije i lokalizator ne dodiruju (*most preko Dunava, pogledati preko stola, ponijeti preko voda*). *Preko* s genitivom može označivati i mjeru (da čega ima više nego što je navedeno, uglavnom uz kakav brojevni izraz: *imati preko 1000 jutara, bačeno preko milijun kilograma*), ali i vrijeme (označuje istodobnost: *raditi preko čitavog dana*). Primarno prostorno značenje kontaktne translokativnosti vidljivo je i pri označivanju sredstva: sredstvo je ono s čime se objekt lokalizacije dodiruje, odnosno ono što podupire radnju i omogućuje njezin ostvaraj.

U Šonje nema normativne oznake kakvima se inače služi, ali se iz opisa: „namjesto imenice u instrumentalu ispred iste imenice u genitivu izražava sredstvo“ može shvatiti da je na takvu mjestu običnija upotreba imenice u instrumentalu. Po Pavešiću, Brabecu i Savjetniku *preko* je prihvatljivo ako je sredstvo živo biće ili ustanova, poduzeće, organizacija. Po Brabecu kada se izriče radnja bolje je uzeti instrumental (*Utjecao je na njega preko čitanja > Utjecao je na njega čitanjem) (usp. Brabec, 1982.: 104. – 105.), a po Savjetniku upotreba je tog prijedloga suvišna u načinskim sintagmama (**usavršavanje preko seminara*). (Barić i dr., 1999.: 190.) Lokalizator je u najvećem broju primjera osoba, zatim to mogu biti mediji, ustanova ili čak neki predmet, objekt u stvarnosti koji pomaže da se što ostvari (njihova distribucija prikazana je na Slici 2.):

Gospodin Chenu se vratio u Francusku, te sam pokušao preko njega, ali i preko naše ambasade i privatno preko sada pokojnog dr. Grmek, koji je postao poznati francuski znanstvenik i član šest izdavačkih kuća, nisam uspio da se moja knjiga tiska u Francuskoj!; Lutajući svijetom, kud god idu ili dopiru preko tiska ili elektronskih medija naši ljudi iz javnog života ne propuštaju trenutak a da se ne požale da smo mi mala zemlja i mali narod.; Kupovali su cvijeće preko Interflore koje su slali prijateljima...; Novac se pralo preko banaka u inozemstvu i vraćalo u Njemačku, a usput se nekoliko milijuna »zagubilo«.; Plan je da preko hrvatskog naftovoda Rusija već 2010. godine na zapad izvozi 15 milijuna tona nafte godišnje... (Vjesnik online)

Ako se i mediji shvate u širem smislu kao vrsta organizacije, može se reći da je upotreba prijedloga *preko* sa značenjem sredstva u skladu s normom.

Slika 2. Distribucija imenica s obzirom na značenje uz prijedlog *preko*

Prijedlozi nastali od punoznačnih riječi

Posredstvom, putem, pomoću, s pomoću i uz pomoć od *kroz i preko* izdvajaju se svojim postankom – pripadaju skupini prijedloga nastalih od punoznačnih riječi, točnije od instrumentalnih oblika imenica. *Uz pomoć* je nastao od akuzativa imenice i prijedloga *uz*. Takve riječi i izrazi prolaze brojne semantičke, morfološke i sintaktičke promjene. Od semantičkih promjena najprije počinju gubiti predmetnost kao kategorijsko značenje tipično za imenice, leksičko je značenje slabije izraženo, ali se ne gubi potpuno, tako da takvi novonastali prijedlozi imaju jače izraženo značenje u odnosu na primarne prijedloge koji imaju elik broj značenja. U odnosu na njih novonastali su prijedlozi i jasniji, određeniji i prozirniji u izražavanju značenja. Promjena u semantici povezana je i sa sintaktičkom promjenom – takve riječi ili izrazi umjesto jednostranog nadovezivanja na glagol razvijaju dvostrane sintaktičke veze, posredničku ulogu između, primjerice, glagola i imenice. Naravno da se to zbiva samo s određenim oblicima koji gube vezu s ostatkom sklonidbe. Imenice se okamenjuju uglavnom u jednini, i to u padežnom obliku instrumentala ili akuzativa ili u vezi s određenim prijedlogom i imenicom. Osim sklonidbe imenice gube mogućnost određivanja sročnom riječju – ako uz imenicu dolazi pridjev, on je određuje u njezinu pravom značenju pa se ne može govoriti o prijedložnoj ulozi (kao u primjerima *sagraditi uz pomoć Božju, poći ispravnim putem seljačke prosvjete, poći uobičajenim putem polemiziranja*). Mnogi izrazi još su u previranju, tj. upotrebljavaju se i kao imenice određene sročnom riječju i bez nje, a tada gube i druga svojstva tipična za imenicu. Novonastali prijedlog razvijanjem posredničke uloge učvršćuje i svoje mjesto – dolazi ispred riječi koju povezuje s glagolom. U prepoznavanju vrste riječi za provjeru mogu poslužiti sinonimi – takvi su prijedlozi uglavnom zamjenjivi s kojim drugim prijedlogom.

Posredstvom

Posredstvom je instrumentalni oblik imenice *posredstvo* koja označuje 'poma-ganje da dođe do kakva dogovora ili rezultata'. Etimologijom upućuje na to da je što po sredini, odnosno da su radnja (objekt lokalizacije) i sredstvo u čvrstoj vezi, sredstvo posreduje u ostvarenju radnje.

Instrumentalni oblik ne izdvaja se ni u Šonje (u kojemu nema ni nominativnog oblika *posredstvo*), ni u Enciklopedijskom rječniku, ni u Anićeve rječniku (u kojima kod natuknice *posredstvom* stoji: „*sr* posredovanje“). Pavešić smatra da je umjesto *posredstva* koje je rusizam bolja riječ *posredovanje*, a „mjesto posredstvom (koga ili čega) treba reći: preko (koga), po (kome), (s) pomoću (koga ili čega).“ (Pavešić, 1971.: 212.) Brabec rečenicu „O događaju su nas obavijestili posredstvom teleprinter-a.“ ne smatra prihvatljivom.

„Izraz posredstvom upotrebljavamo kad je sredstvo organizacija, a teleprinter to nije, nego je oruđe, kao pero, nož ili auto. Zato valja reći: O događaju su nas obavijestili teleprinterom.“ (Brabec, 1982.: 105.)

Iako Brabec dopušta *posredstvom* uz organizaciju, po drugim je izvorima tu riječ najbolje izostaviti jer je rusizam.

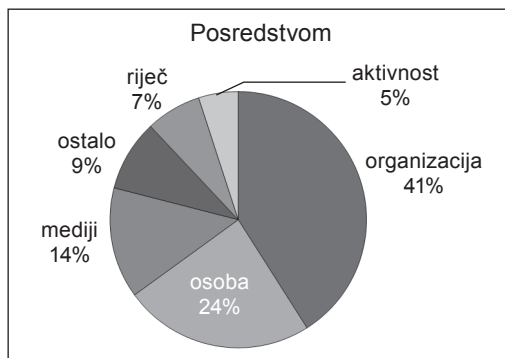
„U administrativno-poslovnom stilu za isticanje sredstva u prenesenom smislu upotre-bljava se prijedlog *putem*, kao i nepotreban rusizam posredstvom.“ (Govorimo hrvatski, 1997.: 368.)

Prema Savjetniku u izricanju sredstva (kada je riječ o živom biću ili ustanovi po-sredniku) bolje ga je zamijeniti prijedlozima (*s*) *pomoću*, *preko*.

U najvećem broju primjera kao sredstvo se pojavljuje organizacija, osoba ili mediji, a distribucija je vidljiva na Slici 3.:

Zamjenik američkoga ministra financija Stuart Eizenstat zalaže se da američke tvrtke uplaćuju novac posredstvom Američke trgovinske komore... Današnji naraštaji su postali ovisni o medijima, a informacije sa svih strana svijeta postale su dostupne posredstvom

Slika 3. Distribucija imenica s obzirom na značenje uz prijedlog *posredstvom*

satelita i Interneta. (Vjesnik online) Oni komuniciraju posredstvom pripovjedača-naratora. (Ivo Frangeš, Hrvatska novela: interpretacije)

Putem

Putem je instrumentalni oblik imenice *put* koja ima mnogo značenja (od konkretnog 'dio zemlje koji služi za prolaznje i kretanje, prostor po kojemu se odvija kretanje' do apstraktnog značenja načina, sredstva). Kao imenica široka značenja, *put* je u nekoliko oblika promijenio svoju temeljnu ulogu te preuzeo ulogu prijedloga (*preko puta* s genitivom, *put* s genitivom). Tako je i u instrumentalnom obliku kada *putem* kao prijedlog povezuje upravnu riječ i imenicu u genitivu. Primarno značenje imenice još je vrlo prisutno i u novoj ulozi – radnja se odvija prolazeći po sredstvu.

U Šonje *putem* je određeno kao „*pril raz preko*, s pomoću“, dok Anić i Enciklopedijski rječnik nemaju normativnu uputu. Prema Pavešiću

„Iako se takva upotreba ne protivi značenju riječi *put* (koja može značiti i 'način', 'sredstvo', 'pomoć' i sl., ipak je izvan administracije, mnogo običnije uzimati instrumental imenice (npr. gospodarstva stvorena agrarnom reformom; mjesta se popunjavaju javnim natječajem). Kad se govori o ustanovama, ne može se uzimati *putem*, već treba reći *preko*, npr. 'Tražio je brata preko Crvenog križa', a ne: '...putem Crvenog križa'. Kad se radi o konkretnom sredstvu, uzima se instrumental imenice, npr. 'Većina teretnog prometa vrši se željeznicom,' a ne: '...putem željeznice'. (Pavešić, 1971.: 236.)

Brabec također predlaže da se u primjeru *Dugove vraćaju putem isplate kredita* umjesto *putem* upotrijebi koji drugi izraz:

„Kako isplata nije organizacija, nego radnja, nema razloga da se to apstraktno sredstvo ne kaže instrumentalom: *Dugove vraćaju isplatom kredita*.“ (Brabec, 1982.: 105.),

ali na istoj stranici ipak nalazi primjer u kojemu je prihvatljiva upotreba prijedloga *putem*:

„I na kraju primjer koji je doduše u skladu s normom: 'Kolonijalni rat vode pomoću Atlantskog pakta.' Tu bi bila zgodnija upotreba izraza *putem*: 'Kolonijalni rat vode putem Atlantskog pakta.' Izraz pomoću mogao bi biti shvaćen kao: uz pomoć. To bi značilo da je Atlantski pakt samo pomoćno sredstvo, a to se nije htjelo reći.“

Takav je savjet i u Govorimo hrvatski:

„U administrativno-poslovnom stilu za isticanje sredstva u prenesenom smislu upotrebljava se prijedlog *putem*, kao i nepotreban rusizam *posredstvom*. Kad se govori o ustanovama, osobama kao sredstvima radnje u prenesenom smislu, funkcionalna stilistika administrativno-poslovnog stila preporučuje umjesto prijedloga *putem* prijedlog *preko*: *Ostvarili smo to preko Unprofora*, iako se prijedložni odnos *putem* + genitiv imenice gotovo ustalio u općoj i medijskoj govornoj konvenciji.“ (1997.: 368.)

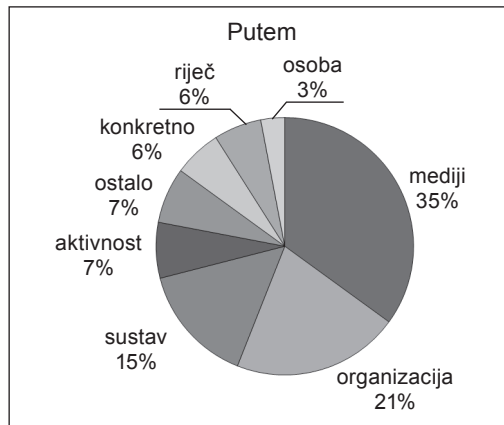
Prema Savjetniku:

„Kada znači sredstvo (u prenesenom smislu), bolje ga je zamijeniti instrumentalom imenice: *Mjesta su popunjena putem natječaja* (> *natječajem*).“ (str. 192.)

Uz prijedlog *putem* kao sredstvo se pojavljuju mediji, organizacija ili sustav (distribucija je prikazana na Slici 4.):

Evo popisa onih, koja su izdana putem štampe, koliko su nam poznata po naslovu. (Ivan Kukuljević, Glasoviti Hrvati prošlih vjekova); Misli da će festival biti od iznimne koristi za grad Zapešić, jer danas nema bolje promidžbe od one putem interneta...; Osim toga, šibenski se aluminijaš planira zadužiti kako bi platio dug za struju, a od Vlade je, putem Ministarstva gospodarstva, zatražio dvadesetak milijuna maraka za obrtna sredstva...; Treće, taj nacrt unosi pomutnju tzv. samoorganiziranjem i udruživanjem manjina putem manjinske samouprave.; Nova država odmah je poduzela sve što je mogla da iz Hrvatske izvuče što više bogatstva putem jedinstvenog monetarnog sustava, akvizicija, poreza. (Vjesnik online); Radije će se izliti mlijeko svinjama, nego li nositi u zadrugu, gdje da se putem iste proda u gradu ili da se u njoj načini sir i maslo za prodaju. (Milan Ivšić, Diljem sela)

Slika 4. Distribucija imenica s obzirom na značenje uz prijedlog *putem*

Pomoću, s pomoću, uz pomoć

Pomoć označuje 'nastojanje da se komu pomogne, olakša rad, stanje ili položaj' te instrumentalni oblik te imenice koji se već izdvojio iz sklonidbe i dobio samostalnu ulogu prijedloga upućuje na sredstvo koje je pomoglo u ostvarenju kakve radnje. Imenica *pomoć* u toj se ulozi pojavljuje u tri različita oblika – u instrumentalu *pomoću*, u instrumentalu s prijedlogom *s* – *s pomoću* te u akuzativu s prijedlogom *uz* – *uz pomoć*.

Šonje, Anić i Enciklopedijski rječnik imaju izdvojen prijedlog *pomoću*, ali nemaju normativnu uputu. Po Pavešiću upotrebljava se

„kao prijedlog s gen. imenice. Može izricati sredstvo u prenesenom smislu: pomoću prevare. Ne valja ga uzimati uz stvarne imenice mjesto samog instr.; treba npr. prijevoz kolima, a ne pomoću kola. U istom se značenju upotrebljava i sveza *s pomoću*, ali se njom više ističe način nego sredstvo.“ (Pavešić, 1971.: 208.)

Brabec u već navedenim primjerom: Kolonijalni rat vode pomoću Atlantskog pakta. pokazuje da je bolje upotrijebiti *putem*, iako ni *pomoću* nije nepravilno. Prema savjetu u Govorimo hrvatski

„prijedlog *pomoću* može izricati sredstvo u prenesenom smislu, a kao i prijedloge *preko*, *putem* i *posredstvom* valja ga izbjegavati uz imenicu za stvarno sredstvo: *prijevoz željeznicom*, a ne *pomoću željeznice*. Rabimo li ovaj prijedlog u prijedložnoj vezi *s pomoću* tada se njime iskazuje *način* vršenja radnje.“ (1997.: 369.)

I u Savjetniku u nekim je značenjima predložena zamjena:

„Uz prijedlog *pomoću* postoji i sveza *s pomoću* s istim značenjem. Izriču sredstvo u prenesenom značenju: *Nadaju se da će (s) pomoću novca postići uspjeh* (bolje *novcem*). Međutim pogrešno je ovim prijedlozima izricati pravo sredstvo (oruđe): **Zemlja je brzo poorana (s) pomoću traktora* → *...traktorima*.“ (Barić i dr., 1999.: 189.)

Ovdje se može primijetiti da su normativne upute previše pojednostavljene. Traktor je sredstvo kojim se zemlja poorala, a ne pomoć bez čijeg bi se postojanja radnja i tako ostvarila. Ovdje je riječ o značenjskom ograničenju, a ne o normativno neporučljivoj riječi.

Primarno značenje prijedloga *pomoću*, *s pomoću* i *uz pomoć* još nije potpuno izbljedito. Ljiljana Šarić vidi razliku u stupnju gramatikalizacije tih triju izraza ovisno o tome je li riječ o živome ili neživome:

„U personalnim IS-ama moguće je načelno dodati pridjevski atribut imenici *pomoć*, kao što je moguće parafrazirati rečenicu s glagolima *pomoći/pomagati*. Iz primjera je s IS-ama za neživo međutim vidljivo da je imenica *pomoć* u sekvencijama *s pomoću*, *uz pomoć* izgubila morfološka i sintaktička svojstva koja je identificiraju kao član imeničke kategorije... Uz nepersonalne IS-e ova su tri izraza ekvivalentna instrumentalu, desemantizirana do uloge izraza semantičke uloge instrumenta. *Pomoć* se uz primarni prijedlog *s*, *uz* u personalnim IS-ama ponaša kao obična IS-a s obzirom na sposobnost vezanja pridjevskih atributa i povezivanja veznikom s drugim IS-ama. U personalnim kontekstima *pomoć* je prijedložno markirana IS-a sa statusom dijela rečenice, a IS-a u genitivu je atribut. U nepersonalnim kontekstima *pomoću*, *s pomoću*, *uz pomoć* sekundarni su prijedlozi, koji naravno nemaju status dijela rečenice, već ga ima IS-a u genitivu.“ (Šarić, 1999.: 91.)

U primjerima s prijedložnim izrazima *pomoću*, *s pomoću* i *uz pomoć* vidljiva je razlika u distribuciji imenica koje dolaze iza njih. Njihova distribucija i usporedba prikazana je na Slici 5.:

Mjesto svakomu gostu označuje se pomoću kartice, koja se postavlja na posebno određeni stalak ili na ubrus. (Mira Vučetić, Kuharica zagrebačke domaćinske...); Kad se ti odnosi shvate, mogu se pomoću zakona »pet elemenata« katkad postići vrlo dobri, neočekivani rezultati u liječenju... (Milan Ferković, Akupunktura); U prošlom su stoljeću neki astronomi pokušali izražavati svemirske daljine pomoću brzine vlaka ili topovske granate... (Gabrijel Divjanović, Čovjek i svemir)

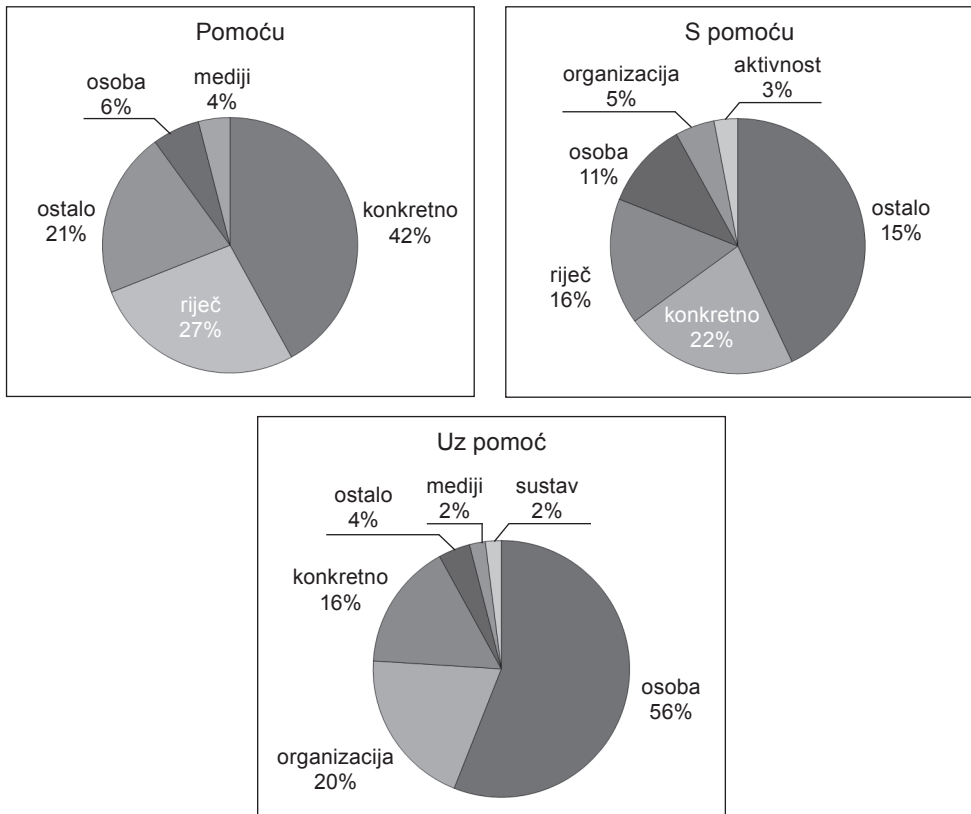
Iza s *pomoću* u najvećem broju primjera dolazi imenica koja označuje osobu, zatim što konkretno pa riječ itd.:

Drugi su preko mene i s pomoću mene bezobzirno koračali prema sreći. (Ivo Kozarčanić, Sam čovjek); Vid je doduše i unaprijed bio slab, ali s pomoću jakih naočara mogao je čitati i pisati, a to je njemu bilo dosta. (Mato Vodopić, Marija Konavoka); I gospođa Jagodička učini nad Doricom znak križa, dade joj ruku na poljubac i uzme se penjati s pomoću donesene stolice na kolica. (Ksaver Šandor Gjalski, Janko Borislavić)

Iza *uz pomoć* najčešće dolazi imenica koja označuje osobu, zatim organizaciju te predmet i dr.:

Ružica je uz pomoć sestara i inoša u tili česak stvorila pred nama pun stol... (Ksaver Šandor Gjalski, Diljem doma: zapisci i priče); Uz pomoć građana policija u »Magnatu« uhitila razbojnika...; Prethodnih se dana u krugovima međunarodne zajednice na Kosovu tvrdilo da se tamošnja misija EU-a, uz pomoć UNMIK-a i KFOR-a, sprema uvesti carinske rampe...; Ona su, tvrde ti izvori najvjerojatnije pokopana uz pomoć strojeva, u nekoliko razina. (Vjesnik online)

Slika 5. Distribucija imenica s obzirom na značenje uz prijedloge *pomoću*, *s pomoću* i *uz pomoć*

Kao što se vidi, iza *pomoću* najviše je imenica koje označuju predmet, čime se ističe uloga instrumenta, dok se kod imenica koje označuju osobu zbog etičke komponente ne može govoriti o pravom sredstvu. Tu je (još uvijek) naglašeno sudioništvo, a takvih je primjera najviše iza prijedložnog izraza *uz pomoć*.

„Semantičke uloge internih argumenata izraza *pomoću*, *s pomoću*, *uz pomoć* mogu se opisati ili kao uloga koagensa u personalnim IS-ama ili kao uloga instrumenta u IS-ama za neživo.“ (Šarić 1999.: 89.)

Pomoću, *s pomoću* i *uz pomoć* donekle se (semantikom) razlikuju od prijedloga *kroz*, *posredstvom*, *preko*, *putem* jer ono što je označeno kao sredstvo samo potpomaže radnju, ne uvjetujući je, socijativnog je karaktera. Socijativnost pojačava i prijedlog *s* koji se pojavljuje uz instrumentalni oblik *pomoću*, kojemu je norma u novije vrijeme sve sklonija (a koji je normativno prihvatljiviji i u izrazima *s obzirom na* – uz normativno neprihvatljivo *obzirom na te s vremenom* uz normativno neprihvatljivo *vremenom*). Budući da je sredstvo glavno značenje besprijedložnog instrumentala i normativno je prihvatljivo⁸ te da se prijedlog *s(a)* u izricanju sredstva uglavnom ne preporučuje⁹, nema potrebe protjerivati ga ni u vezi s imenicom *pomoću*, kada čini dio prijedložnog izraza, i davati prednost izrazu *s pomoću*. To potvrđuje i razlika u distribuciji imenica iza prijedloga *pomoću* i *s pomoću*, gdje se vidi da iza *pomoću* dolazi uglavnom imenica koja označuje što konkretno, neživo, *dok s(a)* (kao prijedlog s izraženom socijativnošću) u svijesti govornika uvjetuje da iza *s pomoću* upotrijebe imenicu koja označuje osobu.

Pomoć označuje 'nastojanje da se komu pomogne, olakša rad, stanje ili položaj', što možemo vezivati isključivo uz ljude koji imaju slobodnu volju da komu pomognu (ili ne pomognu). U doslovnom značenju pomoć ne mogu pružiti ni predmet ni organizacija, pa se upravo u primjerima u kojima se pojavljuju predmeti (*Uspeo se pomoću skija zimi na mnoge vrhove.*; *I majmuni se hvataju pomoću bubnja.*; ... *pomoću kemijskih pomagala crtež se izvodi iglom na bakrenoj ploči...*) može govoriti o pomicanju značenja, a to je korak na putu poprijedloženja. Distribucija imenica *uz pomoću*, *s pomoću* i *uz pomoć* pokazuje da se uz prijedlog *pomoću* u najmanjem broju primjera kao sredstvo pojavljuje osoba te možemo govoriti o pomaku značenja u gotovo svim ostalim primjerima s prijedlogom *pomoću*. Uz prijedložni izraz *s pomoću* u većem broju primjera kao sredstvo pojavljuje se osoba pa se tu može govoriti o manjem pomaku značenja, tj. o nižem stupnju poprijedloženja. I sam *s* koji dolazi ispred *pomoću* naglašava socijativnost. Najmanje se u tome smislu razvio *uz pomoć*, *uz* koji se kao sredstvo pojavljuje osoba u više od polovice primjera.

⁸ „Glavno je značenje instrumentala sredstvo, tj. označivanje predmeta koji služi za to da se njime ili uz njegovu pomoć obavi kakva radnja.“ (Silić–Pranjkić, 2005.: 234.)

⁹ „U izricanju sredstva prijedlog se izostavlja: **S olovkom je sve zapisano* > *Olovkom je sve zapisano*. **Došao je s vlakom* > *Došao je vlakom*...“ (Frančić–Hudeček–Mihaljević, 2005.: 155.)

Složeni veznički izraz

U nekim primjerima iza prijedloga *kroz, pomoću, posredstvom, preko, putem, s pomoću, uz pomoć* slijedi odnosna zamjenica, a rečenica koja slijedi pridružuje se imenici u glavnoj rečenici i pobliže je objašnjava te po mjestu uvrštavanja u glavnu rečenicu čini atributnu rečenicu.

Jer, za opstanak svake televizije potrebni su, osim koncesije i programa, i odašiljači posredstvom kojih će stizati do gledatelja...; Tijekom utorka na žalost nismo uspjeli provjeriti informaciju je li išta od najavljenih šest milijuna dolara američke pomoći povratku hrvatskih Srba stiglo na račune zajedničke fundacije posredstvom koje se to i financira...; Vjesnik doznaje od odgovornih u Hrvatskoj lutriji da je u tijeku ostvarivanje tehničkih uvjeta, a to je u prvom redu pokrivanje cijele Hrvatske tzv. on line kompjuterskim sustavom posredstvom kojega se u nekim poslovnicama već uplaćuju igre na sreću – loto i toto. (Vjesnik online); Ništa nisam mogao otkriti na njoj, što bi mi udarilo u oči s pomoću čega bih mogao prodrjeti u njen intimni život, njene tajne. (Ivo Kozarčanin, Sam čovjek); Bilo je to društvo mladih aferista i špekulanata, koji su svojom promućurnom bezobzirnošću hvatali konjunkturu i pravili kojekakve poslove, pomoću kojih se u ono vrijeme dolazilo lako do novaca. (Milan Begović, Giga Barićeva); Zato je i neophodno potrebno marljivo uvježbavanje, trening, pomoću kojega će se moći postepeno osposobiti tijelo za kasnija teža natjecanja. (Nikola Despot, Atletika); Po pravilima pristojne stilske prezentacije, pomoću koje nastaju one proze što ih vrlo pomno kroje samo zato da ne bi nitko primijetio da su krojene – sve to, što je uvijek više neuhvatljivo nego prisutno, trebalo bi dati u vještom tkanju neprimjetnih a djelotvornih (Tomislav Ladan, Premišljanja); U romanu se to događa u desetom poglavlju, dakle na trećini teksta, i obuvanje na vlastite noge (a neće ih skidati do kraja svoga života, ili do kraja predstave) zamjenjuje sve one pripovjedačeve autotematične elemente pomoću kojih se čitatelj romana izravno uvjeravao kako povijesni čičak redovito pronalazi nogavice na koje će se uspješno zalijepiti. (Nedjeljko Fabio, Berenikina kosa); Riječ je dakle o nužnim instrumentima preko kojih se čovjek ostvaruje. (Ivan Miklenić, Glas Koncila)

U takvim primjerima prijedlozi s odnosnom zamjenicom čine složeni veznički izraz.

„Složene vezničke izraze treba smatrati jedinicama razreda veznika ne samo stoga što oni imaju čvrsto unutrašnje ustrojstvo (s različitim stupnjem leksikalizacije) te što se kao čvrsti spojevi pojavljuju između dviju surečenica (dakle funkcioniraju kao veznici), nego i stoga što su i sintaktička ograničenja koja složeni veznički izrazi nameću zavisnoj surečenici ista kao ona koja joj nameću veznici.“ (Vukojević, 1998.: 385.)

Zaključak

Iako se prijedlozi u gramatikama uglavnom opisuju kao zatvorena skupina riječi, činjenica je da je to vrsta riječi čija se značenja i broj neprestano mijenjaju i rastu. U literaturi je proširena ideja o metaforizaciji prostornih odnosa, po kojoj se prostorni odnosi kao vrlo konkretni i lako pojmljivi preslikavaju i na druge odnose. Tako su prijedlozi *kroz* i *preko* uz primarno prostorno značenje dobili i druga značenja, među

njima i značenje sredstva. S druge strane, ulogu prijedloga preuzimaju i punoznačne riječi, ali i skupovi riječi koji su u svojoj okolini prijedlozi, odnosno jedna riječ. Takvi su *pomoću, posredstvom, putem, s pomoću, uz pomoć*.

U većini izvora prijedlozi *kroz, pomoću, posredstvom, preko, putem, s pomoću, uz pomoć* smatraju se u nekom smislu nenormativnima i predlaže se njihova zamjena. Neke je prijedloge (primjerice *posredstvom* koji je rusizam) u svim značenjima bolje zamijeniti kojim drugim načinom izražavanja sredstva, dok kod nekih treba uzeti u obzir i značenje imenske riječi uz koju dolaze (primjerice *preko* je normativno prihvatljivo ako je sredstvo čovjek ili organizacija i u administrativnom stilu). Jezična ekonomija s jedne strane ide u prilog normativnim preporukama koje najčešće predlažu zamjenu instrumentalom. No s druge strane, postoji i potreba za što preciznijim izražavanjem, koje objašnjava i velik broj primjera s navedenim prijedlozima, ali i činjenica da dobivaju novu vezničku ulogu. Iako ponekad postoje jasni gramatički kriteriji koji odvajaju normativnu od nenormativne upotrebe, katkad je tu granicu teško povući jer zalazi i u područje semantike, koje otvara mogućnost višestrukih interpretacija, i u područje stilistike, koje raznim stilovima dopušta i različitu količinu slobode.

Literatura

- Anić, V., 1998., Rječnik hrvatskoga jezika, NL, Zagreb
Barić, E. i dr., 1997., Hrvatska gramatika, 2. promijenjeno izdanje, Zagreb
Barić, E. i dr., 1999., Hrvatski jezični savjetnik, Zagreb
Brabec, I., 1956., O pogrešnoj upotrebi prijedloga *kroz*, Jezik, 4., 90. – 93.
Brabec, I., 1982., Sto jezičnih savjeta, ŠN, Zagreb
Frančić, A., Hudeček, L., Mihajević, M., 2005., Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku, HSN, Zagreb
Govorimo hrvatski, 1997., ur. M. Dulčić, Hrvatski radio – Naprijed, Zagreb
Hrvatski enciklopedijski rječnik, 2002., ur. Lj. Jojić i R. Matasović, NL, Zagreb
Jezični savjetnik s gramatikom, 1971., ur. S. Pavešić, MH, Zagreb
Jonke, Lj., 1956., Još nekoliko odgovora, Objasnite mi preko vašeg cijenjenog lista ili objasnite mi putem vašeg cijenjenog lista, Jezik, 4., 159. – 160.
Katičić, R., 1991., Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, drugo ponovljeno izdanje, HAZU i Globus, Zagreb
Način u jeziku/Književnost i kultura pedesetih, 2008., Zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole, ur. K. Bagić, Zagreb
Palić, I., 2008., Izražavanje načina (kvalitete), Način u jeziku/Književnost i kultura pedesetih, Zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole, Zagreb, 15. – 26.
Pranjeković, I., 2001., Druga hrvatska skladnja, HSN, Zagreb
Raguž, D., 1997., Praktična hrvatska gramatika, Medicinska naklada, Zagreb
Rječnik hrvatskoga jezika, 2000., ur. J. Šonje, LZ – ŠK, Zagreb
Silić, J., Pranjeković, I., 2005., Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta, ŠK, Zagreb

- Šarić, Lj., 1999., Gramatikalizacija i sekundarni prijedlozi (pomoću, s pomoću, uz pomoć), Riječ, časopis za filologiju, 5./1., 81. – 95.
- Vukojević, L., 1998., Obrada veznika u općem hrvatskom rječniku, Filologija, 30./31., 379. – 394.

Sažetak

Ivana Matas Ivanković, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
UDK 811.163.42:81'367, izvorni znanstveni rad
primljen 1. veljače 2012., prihvaćen za tisak 30. studenoga 2012.

Prepositions Expressing Means: *kroz, pomoću, posredstvom, preko, putem, s pomoću, uz pomoć* between Norm and Usage

The article describes the prepositions *kroz, pomoću, posredstvom, preko, putem, s pomoću, uz pomoć* that are used to express means. Normative recommendations are noted by which these prepositions are usually marked in our dictionaries and in normative literature, and there are numerous examples demonstrating their usage. Although all these prepositions are marked as more or less non-normative, they are very widely used.

SUVREMENO JEZIKOSLOVLJE O IVŠIĆEVU ODNOSU PREMA HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Sanda Ham

 odinu dana poslije Ivšićeve smrti prvu, često navodenu i općenito prihvaćenu ocjenu Ivšićeva rada, ponajprije dijalektološkoga, ispisuje 1963. Dalibor Brozović u Ivšićevu zborniku. Taj je zbornik vrlo jasna potvrda Ivšićeva svjetskoga ugleda – od 53 autora, 23 su iz inozemstva. U Kritici 1969., posvećenoj pitanju varijanata Rječnik jezika ili jezik rječnika, Brozović samo jednom jedinom rečenicom spominje Ivšića:

„Stjepan Ivšić, dao je, po mom mišljenju, najrealističniju obranu fonetskoga pravopisa“ (str. 7.)

misleći na Ivšićev rad Etimologija i fonetika u našem pravopisu iz Hrvatskoga jezika (1938.). Taj broj Kritike ima 88 stranica teksta, od toga je o Ivšiću samo jedna rečenica – na prvi pogled nebitno da se ovdje ta rečenica istakne. Međutim, poznavajući Brozovićev autoritet mirne se duše može reći da ta rečenica znači da se hrvatsko jezikoslovlje općenito slaže s Ivšićem kada je o pravopisnom načelu riječ, pa će Ivšićevi pravopisni pogledi postati opće mjesto u svim pravopisnim raspravama